

بقلم: آقای عتیق الله معروف - مدیر مجله
آریانا و انجمن تاریخ افغانستان

زندگانی و فلسفه اجتماعی

و سیاسی سید جمال الدین افغانی

در این اواخر کتابی بس تحقیقی دربارهٔ زندگانی و فلسفهٔ اجتماعی و سیاسی سید جمال الدین افغانی به قلم توانای دانشمند محترم مرتضی مدرس چهاردهم در «۲۱۱» صفحه بدستم افتاد که به کمال شوق به مطالعهٔ آن پرداختم.

ضمن مطالعه هر چند سطوره و صفحات این کتاب را طی می‌کردم به همان پیمانۀ آئین نگارش، شیوۀ تحقیق - تنظیم و نایق - ربط و ضبط اسناد - وثوق مدارک و سعة معلومات و بالاخره بیان حقایق و فقدان تعصباتیکه بدبختانه حتی امروز هم بین برخی از نویسندگان متداول است و در راه وصول به حقایق مطلوب جز رهنمی بیش نیست مراجلب نموده بیشتر سرگرم خود میساخت.

باید اعتراف نمود که از مطالعه دقیق این کتاب شخصیت علمی وبری از تعصب نویسندۀ دانشمند آن پیش نظر تجسم میکند که سزاوار احترام و ستایش است .

بعد از ختم در خلال تفکر و مقایسه این اثر بایک یاد و اثر دیگری که توسط برادران ایرانی ما راجع به سید جمال الدین افغانی نوشته شده و انتشار یافته بود خواستم منعیث یک تن از خوانندگان افغانی این تألیف از موقیع استفاده نموده این پیروزی و توفیق را برای مؤلف دانشمند آن توسط سطری چند از ته دل تبریک و تهنیت گویم .

مطالعه و تحقیق در باره شرح حال مردان بزرگ و اهل نبوغ که در تاریخ دنیا کسب شهرت نموده و معروف گشته اند برای تربیت و تحریک مثبت جمیع افراد بسا مفید و موثر است بدین ترتیب بدون تردید به منزله درسی است که در راه ایقاظ و رشد ملل رول بزرگی مییازد .

گاهی هم منزلت و ارزش معنوی این بزرگان بر مدارجی استحکام میپذیرد که اقوام و ملل زیادی میکوشند محض جهت کسب افتخار ایشان را به خود و مرز و بوم خویشان منسوب دارند اما بزرگان جامعه بشری به مقتضی وسعت نظر بدون در نظر گرفتن مسکن و ماوا - حسب و تنسب و امثالهم آنها را از غنایم عالم بشریت خوانده و از مفاخر جامعه بزرگ بشری محسوب میدارند .

دانشمند بزرگ و سیاسی دقیق سید جمال الدین افغانی هم نمونه بارزی از این رجال و اهل نبوغ بود که در اثر جانفشانی و رنج زیادی که در راه ایقاظ و بیداری ملل پس مانده اعم از افریقائی و آسیائی .... بر خود هموار داشته و مسلسل در مقابل نظر و عمل استعماری ملل بزرگ و قوی از ایشان حمایه نموده و در این راه از هیچ گونه بذل مساعی و تحمل شداید که تاریخ آن را بیاد دارد کنار نیامده است در انظار دوست و دشمن تایو مناهذا محترم میباشد و شهرت جهانی دارد .

مطالعه این اثر پر ارزش که موضوع صحبت ما را تشکیل میدهد طی (۳۶) عنوان جدا گانه بحد امکان بالای زندگانی و فلسفه اجتماعی و سیاسی سید مر حوم روشنی میانندازد و خواننده را در باره اعمال و افکار سید جمال الدین افغانی و عکس العمل های

مقابلۀ آن و همچنین اوضاع سیاسی ذهنیت دینی-نقایص اجتماعی و غیره احوال آن عصر در آسیا و اروپا و آفریقا توسط یک سلسله معلومات مفید و مستند، مستفید میگرداند چنانچه از خلال اوراق این تألیف برمی آید مؤلف محترم آن پیش از آنکه بر آراء و معتقدات سید جمال الدین افغانی آشنا شود نامش را بارها از پدر بزرگوار خود که از مردان روحانی و سیاسی پاکباز بوده شنیده و در آوان سن تمیز بنام و اندیشه های سید مترنم گردیده و در نتیجه از سال ۱۳۰۶ شمسی در روزنامه های درجه اول چاپ «رشت» مقالات پرشوری مینوشت و از آن زمان تا هنگام نشر این اثر هرچه کتاب و رساله درباره سید در عالم عربی منتشر میشد بدقت خوانده است و یادداشت هایی از آن برداشته و از آنچه که مسلمانان هند و افغان نوشته اند بهره برده و روز بروز به آرای حکیمانه سید جمال الدین بیشتر دل بستگی حاصل داشته است.

تربیت و محیط خانوادگی و تحصیل در معارف اسلامی و سفرهای پی در پی در دشت و هامون عراق - عرب و ایران و برخورد با مردان بزرگ و مشهور سیاسی و روحانی و مذهبی و اخلاقی و مطالعات در اوضاع و احوال اجتماعی و سیاسی خاور میانه و آشنایی به مردم و کارهای حوزه های پریشان و آشفته و پراکنده اجتماعی بیشتر از پیشتر و پر-آشفته کردار و گفتار حکیم بزرگ اسلامی سید جمال الدین افغانی گردانیده است و در خلال مدت تحصیل و ورود در گود سیاست و عالم روزنامه نگاری و مراحل مختلف اداری دوره روزنامه العروة الوثقی روی میز تحریر او قرار داشته است.

مشارالیه بعداً اجمالی از یادداشت های خود را بعد از وقایع شهریور ۱۳۲۰ شمسی درباره سید در دوره دوم و سوم مجله ادبی و اجتماعی ماهیانه گلپای رنگارنگ که از مجلات خوب آن زمان بود انتشار داده و از دور و نزدیک مورد تقدیر و نوازش دانشمندان دلسوخته اسلامی قرار گرفته است تا آنکه در تیریز آن اوراق صورت رساله مطبوع به خود گرفت. مؤلف از جمند حواشی بی هم بر رساله رد نیچریه سید نگاشته و آنرا دومرتبه در تبریز به طبع رسانیده و مورد استفاده جوانان نیازمند قرار داده است. و بعد در اثر تشویق و ترغیب دانشمندان و دوستان اسلامی جهت تکمیل سلسله

مقالات خویش در مجله هفتگی «آمین اسلام» چاپ تهران «بنام سید جمال الدین افغانی و افکار او» مقالاتی منتشر ساخته و بالاخره به مناسبت صد و بیستمین سال تولد سید جمال الدین افغانی (متوفی در شعبان هزار و دوست پنجاه و چهار هجری قمری) بخشی از کتاب خود را در سال ۱۳۳۴ در دسترس تشنگان حقایق قرار داده است.

باید متذکر شد که این اثر بناغلی مدرسی بعد از تألیف و نشر شرح احوال عقاید «شیخ احمد احسانی» و رساله «زندگانی و فلسفه» حاج ملاهادی سبزواری سوهمین شماره از تذکره مدرسی میباشد.

تاجائیکه معلوم است این اثر بناغلی مرتضی مدرسی مورد پسند و قبول برادران حق دوست ایرانی و خوانندگان دیگر نیز قرار گرفته و در اثر کثرت خوانندگان استقبال نیکی از آن به عمل آمده است چاپ اول آن نایاب و بنابراین چاپ دوم آن بزودی ممکن است انتشار یابد.

اینک در پایان این سطور بعد از دعوت خالصانه از برادران افغانی خویش درباره مطالعه و تقدیر این اثر بار دیگر مراتب تهنیت و تبریک خود را به بناغلی مرتضی مدرسی نویسنده گرامی کتاب مطلوب عرضه داشته و از خداوند متعال به تألیف این چنین آثار برجسته توفیق مزید برای ایشان خواهانم.

«تکیه بر زندگانی خطاست»

که ما از تنم بشتیم دست
دگر چشم عیش از جوانی مدار
که گل دسته بندد، چو پژمرده گشت
دگر تکیه بر زندگانی خطاست
برد پیر مسکین، سینه‌ی بگور
«سعدی»

شما راست نوبت بر این خوان نشست
چو بر سر نشستت زبیری غبار
گلستان ما را طراوت گذشته
مراتکیه، جان پدیر، بر عصاست
جوان نارساند سیاهی بنور